

Ks. prof. dr hab. Józef Budniak
Instytut Nauk Teologicznych
Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach
tel.: +48 602 772 143
e-mail: jmbudniak@o2.pl

Cieszyn, dnia 14 września 2024 r.

**Recenzja rozprawy doktorskiej p. mgr lic. Justyny Trybek
pt.: *Rola cielesności w uobecnianiu i realizowaniu przymierza z Bogiem na przykładzie sakramentu Eucharystii i małżeństwa*
napisanej pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Szymona Drzyżdżyka
(promotor pomocniczy: ks. dr Krzysztof Porosło)
Kraków 2024, ss. 219.**

W odpowiedzi na pismo powołujące mnie na recenzenta rozprawy doktorskiej p. Justyny Trybek, przedkładam recenzję rozprawy doktorskiej z pozytywną oceną i wnioskiem o podjęcie dalszych czynności w przewodzie doktorskim.

Uzasadnienie pozytywnej oceny rozprawy doktorskiej

Dlatego to mężczyzna opuszcza ojca swego i matkę swoją
i łączy się ze swą żoną tak ściśle,
że stają się jednym ciałem
/Rdz 2, 24/

1. Usytuowanie problematyki

Powyższy cytat wyjęty z Księgi Rodzaju (Rdz 2, 24) wpisuje się w problematykę, jaka została podjęta przez Autorkę rozprawy doktorskiej p. mgr lic. Justynę Trybek zatytułowanej *Rola cielesności w uobecnianiu i realizowaniu przymierza z Bogiem na przykładzie sakramentu Eucharystii i małżeństwa*. Sentencja wyjęta z Księgi Rodzaju podprowadza do postawienia pytania: Jaką rolę spełnia cielesność w uobecnianiu i realizowaniu przymierza z Bogiem na przykładzie sakramentu Eucharystii i małżeństwa? Jako chrześcijanie mamy do dyspozycji treści objawienia, zawarte w Piśmie Świętym, Tradycji i w Urzędzie Nauczycielskim Kościoła oraz ponad dwa tysiące lat modlitwy, intelektualnej refleksji i asystencji Ducha Świętego w wyjaśnieniu tej kwestii w Kościele Chrystusowym.

Treścią dysertacji doktorskiej p. Justyny Trybek zatytułowanej *Rola cielesności w uobecnianiu i realizowaniu przymierza z Bogiem na przykładzie sakramentu Eucharystii i małżeństwa*, jest ukazanie sakramentalnej teologii ciała i roli oraz znaczenia cielesności w realizowaniu przymierza z Bogiem, które uobecnia się poprzez sakrament Eucharystii i małżeństwa. Rozważana przez Autorkę tematyka ma swoje korzenie w tradycji jahwistycznej. Bóg stwarzając człowieka i umieszczając go w raju lituje się nad jego samotnością: „Nie jest

dobrze, aby mężczyzna był sam” i postanawia: „uczynię mu zatem odpowiednią dla niego pomoc” (Rdz 2,18). Mężczyzna nie znajduje równorzędnego partnera, kogoś, z kim będzie się mógł spotykać i dialogować, kto go rozpozna i dopomoże mu w poznaniu samego siebie. Niewiasta zostaje ukształtowana z „żebra” Adama, z jego boku, z jego serca, ma tę samą naturę i tę samą godność, co mężczyzna. Odtąd, żadne z nich nie jest całością, oboje się wzajemnie uzupełniają poprzez spotkanie i dialog miłości. Źródłem miłości przyciągającej jest sam Bóg, bo stworzył kobietę z części mężczyzny, bez siebie nawzajem są niekompletni. Człowiek będzie dążył do znalezienia dopełnienia w drugim. Mężczyzna będzie szukał brakującej części swojego jestestwa, a kobieta będzie lgnęła do mężczyzny, bo z niego została ukształtowana. Oboje szukając siebie, idąc ku sobie i jednocząc się ze sobą, łączą się ze swoim źródłem – z Bogiem. Ewa została stworzona, „gdy mężczyzna pogrążył się w głębokim śnie” (Rdz 2, 21). Są dla siebie równorzędnymi partnerami, a ich wspólnota jest przymierzem miłości. Człowiek od samego początku to mężczyzna i kobieta, czyli byt małżeński. Wzajemne przyciąganie mężczyzny i kobiety sprawia, że „mężczyzna opuszcza ojca swego i matkę swoją i łączy się ze swoją żoną tak ściśle, że stają się jednym ciałem” (Rdz 2, 24). Powstaje wspólnota osób polegająca na całkowitym wzajemnym darze: ciał, woli, sfery emocjonalno-uczuciowej oraz całego życia. Współżycie cielesne stanowi zewnętrzny wyraz „jednego ciała”, bo „tylko w zjednoczeniu mężczyzny i kobiety człowiek może stać się „kompletny”. Na pierwszym miejscu w małżeństwie stoi osobowo-cielesna wspólnota mężczyzny i kobiety, a prokreacja jest podporządkowana osobowej więzi miłości. Pełne człowieczeństwo tworzą razem: mężczyzna i kobieta. Według tradycji jahwistycznej pełne osobowe samourzeczywistnienie realizuje się w tej wspólnocie miłości i jedności, która odzwierciedla jedność również poprzez ciało. Zawarty w Księdze Rodzaju opis stworzenia człowieka wskazuje, że małżeństwo jest pierwszym i podstawowym wymiarem bytowania „jedno dla drugiego” i jest podstawową wspólnotą życia, dla której osoba ludzka, dokonuje świadomego i wolnego wyboru. Łącząc powyższe starotestamentalne idee dotykamy głęboką teologię małżeństwa i ciała ludzkiego. Obraz Boży realizuje się, zarówno poprzez człowieczeństwo, jak i komunię osób, którą stanowią mężczyzna i kobieta.

Nauczanie Kościoła, podkreśla, że mężczyzna i kobieta jako jedność dwojga, otrzymując powołanie do życia we wspólnocie miłości, stanowią w świecie obraz miłości istniejącej w Bogu. Mężczyzna i kobieta stworzeni do miłości, w jedności małżeńskiej realizują to powołanie w znaku wzajemności oraz pełnej i ostatecznej komunii życia. Kiedy zawierają sakrament małżeństwa, Bóg „odzwierciedla się” w nich, odbija w nich swoje rysy i niezniszczalny charakter swojej miłości. Trójca Święta: Ojciec, Syn i Duch Święty żyją od zawsze i na zawsze w doskonałej jedności. Odblaskiem tej jedności Trójcy Świętej jest wspólnota małżeńska, która ukazuje miłość Chrystusa do Kościoła. Dlatego można wskazać, że małżeństwo jest tajemnicą, bowiem to Bóg czyni z dwojga oblubieńców jedno jedyne istnienie. Biblia powiada «jedno ciało» – na obraz swej własnej miłości, na znak komunii – przymierza – która czerpie w Bogu swoje źródło i swoją moc.

Małżonkowie chrześcijańscy odzwierciedlają relację miłości Chrystusa do Kościoła i uczestniczą w sposób szczególny w tajemnicy odwiecznej miłości Boga. Kiedy mężczyzna i kobieta, łączą się w więzi małżeńskiej, łaska Pana uzdalnia ich, by dobrowolnie przyrzec sobie nawzajem miłość wyłączną i trwałą. W ten sposób ich związek staje się sakramentalnym

znakiem nowego i wiecznego przymierza między Panem a Kościołem będącym Jego oblubienicą.

Małżeństwo i Eucharystia są sakramentami jedności w służbie życiu. Nowożeńcy stoją przed wielkim zadaniem, są zaproszeni do dawania znaków jedności i miłości, która wyda owoc. Uwzględniając powagę i ciężar tego powołania Kościół od początku zaleca zawieranie sakramentu małżeństwa w czasie Eucharystii. Wyrażają to słowa Tertuliana: „Eucharystia ocala rodzinę. [...] W prawidłowym przeżyciu małżeństwa i zrozumieniu, czym ono jest pomaga Eucharystia”. W sakramencie małżeństwa całe życie męża i żony będzie czasem sakramentalnym. Bycie darem „z kimś” i „dla kogoś” jest charakterystyczną cechą stworzenia, która wyraża się w komunii. Mężczyzna i kobieta jako osoby ochrzczone przychodzą, aby wobec Boga wyrazić pragnienie stania się wzajemnie dla siebie darem jako małżonkowie. Do istoty tego wyrażonego pragnienia, które dojrzewa i konstytuuje się jako sakrament, należy także współżycie małżeńskie. Jako mąż i żona stają się dla siebie darem, a ten dar zawiera sakramentalne potwierdzenie prawa do współżycia seksualnego. Tylko w przymierzu sakramentalnym bycie darem dla drugiego znajduje swoją właściwą formę realizacji, gdyż prawo to jest wpisane w byt osoby przez samego Boga.

Pani Justyna Trybek w swej rozprawie doktorskiej zaprezentowała teologiczną refleksję i nauczanie Kościoła nad cielesnością prezentowaną przez Kościół na przestrzeni wieków oraz blaski i cienie w podejściu do ciała. Autorka wskazała na zmiany idące w kierunku pogłębiania wiedzy na temat człowieka i na kształtowanie się antropologii chrześcijańskiej. Nakreślona w rozprawie doktorskiej antropologia pozwala w pełni zrozumieć sens przymierza zawartego pomiędzy Bogiem a człowiekiem, w którym człowiek uczestniczy wraz ze swoim ciałem. Doktorantka zaznaczyła, że również wydarzenia zbawcze, takie jak: wcielenie, życie, śmierć i zmartwychwstanie w ciele Jezusa Chrystusa, stają się inspiracją dla odnowionego spojrzenia na ludzkie ciało. Ponadto wymiar cielesności stanowi ważne miejsce na drodze realizowania przymierza z Bogiem, które uobecnia się poprzez sakrament Eucharystii i małżeństwa. Autorka postawiła tezę: „podjęcie teologicznej refleksji nad cielesnością człowieka i ukazanie jej roli jest istotne w realizowaniu i uobecnianiu przymierza Bosko-ludzkiego. Może przyczynić się ona do odnowy postrzegania oraz przeżywania sakramentu Eucharystii i małżeństwa. oraz zawierającego się w nich wymiaru ludzkiej cielesności” (s. 8). Dokonując analizy treści Doktorantka wskazała również na wewnętrzną więź łącząca sakrament Eucharystii i małżeństwa. W tym celu nakreśliła trzy wymiary: komuniotwórczy, kenotyczno-ofiarniczy oraz eklezjotwórczy.

Powyższe, zdaniem recenzenta, krótkie wprowadzenie czytelnika w tematykę rozprawy doktorskiej p. Justyny Trybek było konieczne. Rozprawa ma na celu, w oparciu o źródła, wydobycie teologicznych treści z katolickiej nauki o małżeństwie. W rozprawie zostały nakreślone drogi rozwoju dla katolickich małżeństw trwających w sakramentalnych związkach małżeńskich i korzystających z czynnego udziału w życiu sakramentalnym. Autorka już we „Wstępie” zaznaczyła, że omawiane w dysertacji treści „odnoszą się wyłącznie do sakramentalnych związków małżeńskich zawartych pomiędzy katolikami” (s. 10). Wiodącą kategorią w omówieniu i analizie **podjętej tematyki** – uwarunkowana metodologią: historyczno-teologiczną, analityczną, porównawczą i metodą syntezy – jest kontekstualność, która **została przeprowadzona przez Doktorantkę w sposób oryginalny i pionierski**. W tym miejscu należy zaznaczyć, że Autorka „pisze tę dysertację z perspektywy małżonki oraz osoby

zajmującej się przez kilka lat katechizacją dzieci i młodzieży, a w ostatnim czasie mającej również doświadczenie pracy w Wydziale Duszpasterstwa Rodzin Archidiecezji Krakowskiej” (s. 11).

Przedłożona do oceny dysertacja autorstwa Justyny Trybek wpisuje się w tok prac naukowo-badawczych Katedry Chrystologii, Mariologii i Sakramentologii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, co Doktorantka czyniła przez kilka lat pod okiem znanego i cenionego polskiego i europejskiego teologa, specjalizującego się w teologii dogmatycznej, ks. prof. dr. hab. Szymona Drzyżdżyka. Należy zaznaczyć, iż uczyniła to w sposób twórczo-inspirujący. Wgłębiając się w treść rozprawy doktorskiej należy podkreślić, że zawiera ona wymiar teologiczny i historyczny.

Należy podziwiać odwagę p. Justyny Trybek, że z takim zacięciem badaczka podjęła się tak trudnego, a zarazem cennego i istotnego tematu badawczego. Autorka zwracając uwagę na podjętą problematykę stwierdził, że:

... sakramentalna teologia ciała pozwala spojrzeć z nowej perspektywy na cielesność człowieka. W ludzkim ciele ujawnia się wymiar profetyczny. Ma ono zdolność objawiania świata nadprzyrodzonego oraz rzeczywistości samego Boga. Z tego doświadczenia ciała rodzi się potrzeba odkrycia jego ważnej roli także w kontekście odpowiadania na Bożą miłość. Wchodząc w przymierze z człowiekiem i zapraszając go do budowania relacji ze sobą, Bóg jako swojego partnera wybiera człowieka, z całą jego naturą i wewnętrzną strukturą, a zatem także z jego ciałem. Bosko-ludzkie przymierze nie realizuje się w samej tylko przestrzeni duchowej, lecz obejmuje pełnię rzeczywistości, w której egzystuje człowiek. Na szczególną uwagę zasługuje częstotliwość pojawiania się w nauczaniu Kościoła terminów związanych z ciałem (np. Mistyczne Ciało Chrystusa, Ciało eucharystyczne, Wcielenie), które nie bez powodu w nim się przyjęły. Już sam początek Księgi Rodzaju potwierdza „dobro” ludzkiego ciała, gdy Bóg dzieło stworzenia człowieka określa jako bardzo dobre (s. 208).

Jestem przekonany, po przeanalizowaniu powierzonej mojej ocenie rozprawy doktorskiej p. Trybek, że wysiłki badawcze odnoszące się do kwestii cielesności w uobecnianiu i realizowaniu przymierza z Bogiem na przykładzie sakramentu Eucharystii i małżeństwa, w ujęciu historyczno-teologicznym, są skierowane nie tylko do teologów, ale do każdego, którego te kwestie interesują. Recenzowana rozprawa doktorska pozwala uznać jej ogromną wartość dla współczesnej teologii, co sprawnie Autorka uczyniła poprzez studium historyczno-teologiczne i analityczno-syntetyczne.

2. Ocena merytoryczna rozprawy

Zasadniczym argumentem przemawiającym za pozytywną oceną rozprawy jest osiągnięcie celu – co dla tego typu prac badawczych jest niezwykle ważne – jaki sobie wyznaczyła p. Justyna Trybek. W swoim zamyśle twórczym Doktorantka jasno i zwięźle precyzuje cel rozprawy, jakim jest ukazanie – poprzez sakrament Eucharystii i małżeństwa – specyfiki sakramentalnej teologii ciała oraz roli i znaczenia cielesności w realizowaniu przymierza z Bogiem. Dlatego też w pracy zostało nakreślone miejsce przymierza eucharystycznego oraz przymierza małżeńskiego w perspektywie Bosko-ludzkiego przymierza. Aby zrealizować powyższy cel p. Trybek nakreśliła „drogi rozwoju dla katolickich małżeństw trwających w sakramentalnych związkach małżeńskich oraz żyjących łaskami, które płyną ze sprawowanych w Kościele sakramentów. W związku z powyższym stosowane

w niniejszej dysertacji terminy, takie jak np. małżeństwo chrześcijańskie, małżeństwa sakramentalne, mają zawężone znaczenie i odnoszą się wyłącznie do sakramentalnych związków małżeńskich zawartych pomiędzy katolikami” (s. 10).

Jak zauważył recenzent w założeniu metodycznym niniejszej rozprawy kontekstualność poszczególnych kwestii pojawia się poprzez zwrócenie na nie uwagi przez pryzmat teologiczny, historyczny i sakramentalny.

Uważnie wczytując się w treść rozprawy, której głównym przedmiotem było pochylenie się nad kwestiami dotyczącymi: Eucharystii, małżeństwa, świętości i przymierza z Bogiem. Pismo Święte precyzyjnie opisuje przymierze małżeńskie za pomocą sformułowania „stawiania się jednym ciałem” (por. Rdz 2, 24). Tego przymierza – jak stwierdziła Autorka rozprawy – „nie można postrzegać go jako zwykłej, obowiązującej tylko przez pewien czas umowy, gdyż wiąże się ono z komplementarnością – wzajemnym uzupełnianiem się małżonków oraz zaangażowaniem, obejmującym całość ich wspólnego życia” (s. 67–68). Tak zaprezentowana problematyka zawarta w temacie rozprawy doktorskiej bez trudu przekonuje o jej wewnętrznej spójności, o obiektywnej wartości merytorycznej oraz o naukowych walorach i kompetencji Autorki. Przede wszystkim ową spójność, dzięki logicznej przejrzystości, p. Justyna Trybek zawdzięcza dobrej konstrukcji pracy, czego wyrazem jest jej schemat uwidoczony w „Spisie treści” (zob. s. 3–6), ułożony zgodnie z obowiązującymi zasadami stosowanymi w tego typach pracach naukowo-badawczych.

Tytuł rozprawy jest jasny. Jego zwarte sformułowanie wyraźnie wskazuje na problem badawczy i źródła. Postawiony przeto w pracy problem jest o tyle ważny, że w takim zamyśle, problematyka dotycząca kwestii roli cielesności w uobecnianiu i realizowaniu przymierza z Bogiem na przykładzie sakramentu Eucharystii i małżeństwa nie została w takim ujęciu i kontekście jeszcze opracowana. Jednocześnie Doktorantka jako: małżonka, teolog, katecheta precyzuje temat rozprawy oparty na tekstach źródłowych, dokumentach oraz oryginalnych opracowaniach, o czym będzie jeszcze mowa poniżej.

Rozprawa ze względu na przedmiot badawczy jest zapowiedzią wielkiego przedsięwzięcia naukowego. Już bowiem sama problematyka dotycząca roli cielesności i realizowania przymierza z Bogiem poprzez sakrament małżeństwa i Eucharystii zaprasza czytelnika do zapoznania się z intrygującym tematem, który podjęty został w rozprawie doktorskiej. Autorka jest wrażliwa na tę problematykę, stąd powołuje się na podstawowe źródła, jakim są: dokumenty Kościoła, materiały źródłowe i literatura przedmiotu, co czyni tę pracę wiarygodną. Ujęty w tytule problem badawczy Doktorantka szerzej opisała we „Wstępie” i należy uznać za oryginalny, i poprawny metodologicznie, a tym samym ocenić wysoko.

Bardzo pozytywnym aspektem dysertacji jest jej stosowany od początku do końca wymiar teologiczno-historyczny. By wreszcie zrealizować zamierzony cel, trzeba było dokonać wyboru właściwych metod badawczych, komplementarnie stosowanych ze względu na specyfikę prowadzonych badań, jak i podejmowaną ocenę. W celu zsyntetyzowania całości przebadanych kwestii zawartych w dokumentach, materiałach źródłowych i w oryginalnych opracowaniach Doktorantka skorzystała z następujących metod badawczych: historyczno-teologicznej, analitycznej, porównawczej i metody syntezy. Tak zastosowana metodologia pozwoliła na to, by wyniki badań zostały zsyntetyzowane i zaprezentowane w „Zakończeniu” (zob. s. 208–211).

Rozprawa doktorska p. Justyny Trybek stanowi wystarczająco obszerne i kompetentne studium, obejmujące w sumie 219 stron wydruku komputerowego, w tym: „Bibliografia”, na którą składają się: materiały źródłowe (Pismo Święte; Dokumenty Magisterium Kościoła – 18 pozycji, Literatura źródłowa – 32 pozycje), Literatura przedmiotu – 76 pozycji, Netografia – 2 pozycje. W sumie spis literatury liczy 129 cytowanych pozycji.

Całość poza „Spisem treści” (s. 3–6), „Wykazem skrótów (s. 7), „Wstępem” (s. 8–12), „Zakończeniem” (s. 208–211), „Bibliografią” (s. 212–219), zawiera pięć rozdziałów merytorycznie uzasadnionych.

W rozdziale pierwszym zatytułowanym *Sakramentalna teologia ciała – nowy nurt w teologii drugiej połowy XIX wieku* (s. 13–50), p. Justyna Trybek scharakteryzowała w siedmiu paragrafach kwestie dotyczące sakramentalnej teologii ciała i zaprezentowała ważność materii świata stworzonego w relacji do rzeczywistości nadprzyrodzonej. Na początku tego rozdziału zostały omówione stanowiska teologów dotyczące człowieka i jego cielesności w perspektywie Kościoła i jego sakramentów. Wśród nich znaleźli się: Matthias Scheeben, Johannes Pinski, Leonardo Boff, Jan Paweł II, Joseph Ratzinger oraz Jose Granados. W „Podsumowaniu”, czyli w siódmym postulacie, p. Justyna Trybek m.in. napisała: Rys sakramentalności, obecny w świecie materii już od samego początku, jest zgodny z Bożym zamysłem stwórczym. Komunikowanie łaski opiera się na tym, co stworzone. Spojrzenie z tej perspektywy na ludzkie ciało pozwala odkryć głębię jego znaczenia oraz szczególną wartość, jaka została mu nadana przez Chrystusa w sakramencie Eucharystii oraz w sakramencie małżeństwa” (s. 50).

Sakrament Eucharystii i małżeństwa w perspektywie przymierza z Bogiem to myśl przewodnia, jaką podjęła Doktorantka w **kolejnym rozdziale** (s. 51–91), w którym skupiła się w sześciu podrozdziałach – postulatach – na: sposobie udzielania się Boga człowiekowi, przymierzu Boga z człowiekiem w sakramencie Eucharystii i małżeństwa oraz na wzajemnym związku Eucharystii i małżeństwa z uwzględnieniem wymiaru cielesności. W rozdziale tym Autorka mocny akcent kładzie na wymiar cielesności, poprzez który dostrzega się sakrament Eucharystii i małżeństwa, ponieważ na drodze doświadczenia każdego z nich nieodłącznym elementem jest ludzkie ciało. Dokonując podsumowania tego rozdziału Doktorantka nakreśliła trzy aspekty: „komuniotwórczy, w którym realizuje się komunია osobowa; kenotyczno-ofiarniczy, opierający się na wzajemnej służbie, a także stawianiu się bezinteresownym darem dla drugiego oraz eklezjotwórczy prowadzący do rodzenia nowych członków nie tylko rodziny, ale i całej wspólnoty Kościoła” (s. 91). Powyższe aspekty – wymiary – występują w odniesieniu do jednego ciała, jakim stają się małżonkowie, jak i zjednoczonego z wiernymi Mistycznego Ciała Chrystusa uobecniającego się w Eucharystii.

Rozdział trzeci (s. 92–132) zatytułowany *Wymiar komuniotwórczy* prezentuje następujące kwestie: komunია Osób w Trójcy Świętej jako źródło wspólnoty małżeńskiej i eucharystycznej, miłość jako dar z siebie, owoce komunii, *Communio personarum a communio Ecclesiae*, wymiar komuniotwórczy a wzajemna relacja Eucharystii i małżeństwa. Analizując treści zawarte w tym rozdziale Autorka konkluduje: „w pierwszej kolejności należy wskazać komunię urzeczywistniającą się dzięki działaniu Ducha Świętego, mającą zarazem zdolność do rozszerzania się. Istotna jest również optyka daru, bez którego trudno mówić o komunii. Wśród tych punktów łączących ważne miejsce zajmuje zarazem wymiar cielesności, który stanowi tworzywo komunii i umożliwia stawanie się darem dla drugiego” (por. s. 132).

Kolejny wymiar, kenotyczno-ofiarniczy, omówiony został w **czwartym rozdziale** (s. 133–178), w którym Doktorantka analizuje wspólny wymiar dla Eucharystii i małżeństwa. Na początku została omówiona rola Ducha Świętego, który „uzdalnia nie tylko do przyjęcia postawy uniżenia i ogołocenia, ale i do samego złożenia daru”. Jak pokreśliła p. Justyna Trybek „dzięki temu możliwe staje się dobrowolne ofiarowanie siebie samego z miłości dla dobra drugiego człowieka. Ta postawa służby uwidacznia się w Eucharystii, w której Chrystus staje się darem dla całego świata, a także w sakramencie małżeństwa, gdy małżonkowie stają się dla siebie nawzajem darem” (s. 133). Ponadto Autorka dla wskazania wzajemnej relacji sakramentu Eucharystii i małżeństwa, w perspektywie wymiaru kenotyczno-ofiarniczego, zaprezentowała **nowatorską analogię** pomiędzy liturgią eucharystyczną a liturgią aktu małżeńskiego. W „Podsumowaniu” Doktorantka podkreśliła, że w sakramencie Eucharystii i małżeństwa jest obecny wymiar kenotyczno-ofiarniczy i posiada on kluczowe znaczenie na cielesność, a „wzajemny dar, jaki składają sobie małżonkowie, obejmuje również ich ciała. Dla zapewnienia prawdziwości i autentyczności tego daru konieczne jest uwzględnienie normy personalistycznej i godności osoby, a zatem także jej ciała. Wszystko zaś po to, by mowa ciała, uwidaczniająca się w małżeńskim zjednoczeniu, wyrażała swoją najgłębszą prawdę o oblubieńczym znaczeniu ciała, które jest powołane do stawania się bezinteresownym darem dla drugiego” (por. s. 177).

Ostatni rozdział (179–207) rozprawy doktorskiej, zatytułowany *Wymiar eklezjotwórczy*, przedstawia aspekt ofiarnej służby w życiu małżeńskim, a także w życiu każdego wierzącego, który prowadzi do kolejnego wymiaru wspólnego dla Eucharystii i małżeństwa, jakim jest wymiar eklezjotwórczy. Doktorantka w tym rozdziale zwróciła uwagę m.in. na aspekt obumierania, traktując o płodności, która rodzi nowe życie. „Należy podkreślić, że ta wewnętrzna transformacja człowieka, przekładająca się na jego konkretne czyny i postawy, nie jest możliwa bez pomocy łaski Bożej i mocy Ducha Świętego” (s. 206).

Konkludując rozdział piąty, Autorka orzekła: „Na koniec warto zwrócić uwagę na zarysowujący się tutaj wymiar cielesności. Pascha bowiem staje się możliwa i realizuje się dzięki Ciału Chrystusa. Podobnie w małżeństwie owa „pascha miłości” – przechodzenie do coraz doskonalszych form miłowania – uwzględnia wymiar ludzkiej cielesności. Miłość ludzka, a przede wszystkim ta Boża, objawia się za pomocą ciała” (s. 207).

„Zakończenie” (s. 208–211) tegoż studium jest jego zwieńczeniem w postaci próby oceny, wyprowadzenia konkretnych wniosków i pewnych uwag odnoszących się do problemu rozprawy, z jednoczesnym spojrzeniem w przyszłość co do podejmowania dalszych prac badawczych, o czym wspominała Autorka w przedostatnim akapicie „Zakończenia”: „W kontekście objawiania się małżeńskiej miłości, także poprzez wymiar cielesny, zdaniem autorki, ciekawym mogłoby okazać się podjęcie badań np. poprzez przeprowadzenie ankiet, które dotyczyłyby doświadczeń małżonków w tym zakresie, a następnie zestawienie ukazanej w ten sposób *praxis* z teorią – nauczaniem Kościoła na temat ludzkiej cielesności i seksualności. Kolejną interesującą perspektywę dalszych badań stanowi temat przeżywania sakramentu małżeństwa i Eucharystii w przypadku małżeństw pomiędzy chrześcijanami różnych wyznań” (s. 210–211).

Podjęte przez Autorkę zagadnienie związane z rolą cielesności w uobecnieniu realizowania przymierza z Bogiem na przykładzie sakramentu Eucharystii i małżeństwa,–

w kontekście historyczno-teologicznym, a nawet psychologicznym – posiada charakter kontekstualny i interdyscyplinarny.

Wczytując się w treściową zawartość dysertacji p. Justyny Trybek należy oświadczyć, że za słusnością takiego, a nie innego ujęcia merytorycznego rozprawy, przemawiają ogólne racje, które jedynie przykładowo tu przywołane, poświadczają w pełni powyższy stan rzeczy:

1. Dysertacja doktorska, zgodnie ze wskazanym tematem, stanowi syntetyczno-twórczą monografię, dobrze osadzoną w realiach przeprowadzonych badań, z wykorzystaniem materiałów źródłowych, oryginalnej literatury przedmiotu, odnoszących się do teologii i historii.

2. Doktorantka prognozując zasadny program badawczy – wnikliwa analiza prowadzonych badań w świetle dokumentów źródłowych – poszerzyła oryginalne spojrzenie na pogłębienie wiedzy teologicznej o małżeństwie w kontekście historii Kościoła, Urzędu Nauczycielskiego Kościoła oraz psychologii.

3. Po przeczytaniu rozprawy doktorskiej, która **jest oryginalną, nowatorską i pionierską pracą badawczą**, recenzent jest przekonany, że p. Justyna Trybek chciała wykazać, że tylko konsekwentna droga jaka została obrana w oparciu o przebadaną bazę źródłową, stanowiącą tło dla podjętych badań, może stać się przyczynkiem do dalszych badań.

Podsumowując od strony merytorycznej rozprawę doktorską należy skonstatować, że praca ta jest impulsem do prowadzenia dalszych badań zarówno dla teologów, historyków, psychologów, socjologów, jak również dla badaczy zajmujących się liturgiką a szczególnie sakramentologią. Ponadto dysertacja inspirowała do prowadzenia badań w zakresie ekumenizmu. Tym samym Doktorantka, jak wyżej zaznaczyłem, otworzyła drogę do dalszych twórczych poszukiwań tego typu badań.

3. Ocena formalna rozprawy

Uważnie wnikając w treść rozprawy – *Rola cielesności w uobecnienu i realizowaniu przymierz z Bogiem na przykładzie sakramentu Eucharystii i małżeństwa* – pozwala wyrazić przekonanie, że jest ona solidnym i źródłowo opracowanym studium, będącym w jej trzech odsłonach: wieloaspektowym, kompetentnym i metodycznie poprawnym dziełem, wymagającym od Autorki dużego wysiłku intelektualnego, a w pewnym znaczeniu także spojrzenia interdyscyplinarnego, łączącego z powodzeniem takie obszary badawcze, jak: historia, teologia, liturgia oraz sakramentologia.

Pani Justyna Trybek podjęła się trudu krytycznego opracowania pionierskiego dzieła – nowatorskiego – co uczyniła *sine ira et studio*, a więc z odwagą, umiarem i taktem. Chwała więc Autorce rozprawy, a zwłaszcza jej Promotorowi, ks. prof. dr. hab. Szymonowi Drzyżdżkowi i promotorowi pomocniczemu, ks. dr. Krzysztofowi Porosło, za podjęcie tegoż ważnego i jakże ciekawego problemu badawczego.

Dokonana przez Doktorantkę prezentacja i analiza materiałów źródłowych, opracowań i literatury dotyczących teologii, sakramentologii, historii, czy liturgii pozwala uznać jej ogromną wartość dla współczesnej teologii. Rozprawa doktorska nie stanowi tylko jakiejś martwej koncepcji czy górnolotnej idei, ma ważne implikacje do rozwijania teologii oraz nieustającego kształcenia studentów. Staje się konkretnym narzędziem dla wrażliwości teologicznej, liturgicznej i pamięci komunikacyjnej.

Na uznanie zasługuje „Wstęp” pracy zawierający wszystkie istotne elementy, które powinny się znaleźć w każdej rozprawie naukowej, a więc: wprowadzenie w tematykę, właściwie nakreślone tło, wskazane metody badawcze pracy, jasno i wyczerpująco nakreślony cel oraz postawiony problem. Doktorantka scharakteryzowała główne źródła rozprawy oraz „Bibliografię” i „Aneksy”. Natomiast „Zakończenie” podsumowuje wyniki osiągniętych badań, łącznie z wyprowadzonymi wnioskami i prognozami na przyszłość.

Autorka w sposób zgodny z zasadami logiki i metodologicznie poprawnie, rozpracowuje poszczególne części rozprawy. Zaznaczyć należy, co nadaje walor naukowy, że każdy rozdział kończy się „Podsumowaniem”. O dobrze zorganizowanym warsztacie naukowym świadczą poprawnie i w sposób jednakowy w całej pracy robione przypisy, stanowiące w wielu miejscach źródłowe dopowiedzenie i uzupełnienie niektórych wątków informacyjno-treściowych. Język rozprawy jest jasny, bogaty w słownictwo i komunikatywny.

4. Uwagi krytyczne i pytania

1. Uwagi krytyczne:

1.1. W „Bibliografii” w punkcie „Literatura przedmiotu” Doktorantka zamieściła wiele czasopism naukowych, czy nie byłoby lepiej utworzyć osobny zapis – „Czasopisma”?;

1.2. Na s. 10 Autorka wskazała jaki problem badawczy zaprezentuje w rozprawie doktorskiej: „ukazując ideał życia i miłości małżeńskiej oraz ich związek z sakramentem Eucharystii, skupia się na katolickich małżeństwach sakramentalnych dla których Eucharystia jest kluczowym sakramentem”. Zdaniem recenzenta, Doktorantka winna czytelnikowi wyjaśnić, już we „Wstępie”, co to znaczy „katolickich małżeństwach”, bowiem w Polsce mamy takie Kościoły, jak: Kościół Katolicki Mariawitów, Kościół Polskokatolicki, Katolicki Kościół Narodowy w Polsce, itd.? Te Kościoły również uważają Eucharystię i małżeństwo za sakrament. Uważam, że w pracy powinno być wyjaśnienie – Kościół rzymskokatolicki.

Podniesione przez recenzenta powyższe uwagi w niczym nie ujmują rozprawie dużej wartości teologicznej i historycznej, domagając się jej upublicznienia w postaci książki.

2. W ramach dyskusji nad niniejszą rozprawą, kieruję pod adresem p. Justyny Trybek następujące kwestie:

2.1. Wczytując się w treść rozprawy – nie będę cytował całej pracy doktorskiej – pragnę przytoczyć jeden z akapitów ze s. 161:

Każdy sakrament, a więc także małżeństwo, zawiera w sobie liturgię. Sakrament małżeństwa obejmuje całe życie małżonków wraz ze wszystkimi sferami ich życia, dlatego też ważnym elementem jego liturgii jest akt seksualny. Trzeba też pamiętać o eucharystycznej naturze sakramentów, którą podkreśla się zawierając małżeństwo w czasie sprawowania Eucharystii. Jednakże ów rys eucharystyczny powinien być obecny także w dalszym życiu małżonków, a zwłaszcza w momencie ich wzajemnego „konsekrowania się” we współżyciu małżeńskim, dopełniającym zawarty sakrament”.

Nawiązując do powyższego cytatu chciałbym zapytać p. Doktorantkę, dlaczego nie skorzystała Pani z takich pozycji, jak: T. Grześkowiak., *Tajemnica to jest wielka: Sakramentalne przymierze małżeńskie*, Opole 2010; T. Grzeszkowiak, *Małżeństwo i rodzina jako „wspólnota wokół trzech ołtarzy”*. *Teologiczno-pastoralne studium neokatechumenalnej koncepcji małżeństwa i rodziny*, Opole 2020; M. Dziewiecki, *Cielesność, płciowość, seksualność*, Kielce 2000; T. LaHaye, *Akt małżeński. Piękno miłości seksualnej*, Lublin 1991; W. Chrostowski, *Ludzka cielesność jako obraz Boga*, „Collectanea Theologica” 70 (2000), nr 4.

2.2. Jakie przyjęła Pani kryterium doboru omawianych w rozprawie teologów, a przede wszystkim Leonardo Boffa, w zestawieniu z Janem Pawłem II i Benedyktem XVI.

5. Wniosek końcowy

Przedstawione do oceny analityczno-syntetyczne studium w postaci rozprawy doktorskiej zatytułowanej *Rola cielesności w uobecnieniu i realizowaniu przymierza z Bogiem na przykładzie sakramentu Eucharystii i małżeństwa* pozwala na wydanie jednoznacznego stwierdzenia, że stanowi ona oryginalną, nowatorską i pionierską pracę badawczą. Lektura przeprowadzonych przez Doktorantkę analiz i wyników badań daje podstawy do stwierdzenia, że w rozprawie został osiągnięty cel postawiony we „Wstępie” – stanowi to podstawę do pozytywnej oceny rozprawy. Do takiej oceny upoważniają też inne walory rozprawy związane z twórczą interpretacją i systematyzacją treści. Można przyjąć, że jest ona cennym wkładem we współczesne badania dotyczące spojrzenia teologicznego na związek Eucharystii z małżeństwem sakramentalnym z punktu widzenia Kościoła rzymskokatolickiego.

W ostatecznym wniosku stwierdzam, że rozprawa doktorska p. Justyny Trybek jest dojrzała pod względem naukowym. Doktorantka w prezentacji i interpretacji poglądów zachowała należyty krytycyzm i obiektywizm. Wykazała w tym wszystkim nieprzeciętną ciekawość badacza naukowego i umiejętność samodzielnego prowadzenia badań. Aktualność podjętego problemu i treściowe walory rozprawy wprost domagają się jej publikacji. Uważam, że zaprezentowana rozprawa zarówno od strony merytorycznej, metodologicznej, jak i formalnej spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim, dlatego stawiam wniosek o kontynuowanie przewodu doktorskiego.

